
Ik voel me mede schuldig aan elke trap
die gegeven wordt, als ik tenminste niet
even openlijk van mijn weerzin getuig.

Menachem Pinkhof

De herdenking van Joop, zijn persoonlijkheid en zijn werk dient in alle bescheidenheid te geschieden.

In zekere zin is de persoon van Joop typisch voor de illegale hulp, die in het Nederlandse volk de Joden geboden werd. Ook is hij karakteristiek voor de wijze, waarop men in brede kringen tot een uitgesproken verzet tegen de anti-semitische acties kwam.

Joops meest kenmerkende geestestrek was misschien wel zijn uitgesproken verzet tegen alle kunstmatig opgelegde beperkingen en scheidingsmuren in het leven, zowel in dat van de enkeling als in het leven van volkeren.

Zijn credo was een diep geloof in het natuurlijke goede in de menselijke natuur en bovenal in de kinderziel, die nog niet gecorrupteerd was door compromissen.

Als opvoeder was hij er steeds op uit alle kieren van menselijke genegenheid en warmte aan te wakkeren en hij liet het nooit na om de strijd aan te binden tegen alles en iedereen, die op onwaarachtige wijze scheidingen tussen mens en mens opwierp.

En niet zozeer in het geestes- en geloofsleven; zijn hoofdzakelijke strijd was tegen het nationalisme.

In zijn pedagogisch werk was een belangrijke plaats ingeruimd voor hulpverlening door zijn leerlingen aan kinderen in nood, waar ter wereld ook. Zij organiseerden acties ten behoeve van de kinderen-slachtoffers van de Spaanse burgeroorlog, van de oorlog tegen Finland, en van de Joodse kinderen, die in de late dertiger jaren als vluchtelingen voor het nationaal-socialisme de Duitse grens overkwamen.

Hij bracht zijn pupillen ertoe op eigen initiatief, daadwerkelijke hulp te organiseren voor

kinderen van over de grens.

Ondanks zijn cosmopolitische instelling was zijn geestesleven diep verworteld in de traditie van zijn volk en in de cultuur van vroegere generaties.

Hij was begenadigd met een sterke natuurlijke poëtische begaafdheid - en zo ving hij de "boodschappen" uit het verleden op, die beantwoordden aan zijn eigen felle streven. Toen wij onze eerste ontmoeting met hem hadden en hem onze plannen voorlegden om de bewoners van het jeugd-*Alijah*tehuis in Loosdrecht in één keer te laten onderduiken, had hij maar één reactie:

"Dit is waar ik nu al deze tijd op gewacht heb. Op school had ik de laatste tijd het gevoel dat ik niet verder kon. Ik had het gevoel, dat zolang ik niet daadwerkelijk iets doe tegen al die gemeenheid, ik niet meer in staat ben om de kinderen iets bij te brengen."

Later, diezelfde avond kwam een ander probleem aan de orde. Het was natuurlijk nodig om het geval onder ogen te zien, dat het plan, terwijl het in uitvoering was, op de een of andere wijze zou uitlekken en dat daardoor de "kinderen" (zoals we de pupillen noemden) gearresteerd zouden worden.

Het was nodig om ze een aannemelijk verhaal te laten vertellen in het geval ze gepakt zouden worden, ook al om ze zo mogelijk voor extreme strafmaatregelen te behoeden. Ze zouden dan zeggen - ieder voor zich - dat ze helemaal niet hadden willen onderduiken, maar daartoe gedwongen waren door hun leiders Shushu en ik. Maar, zo vroegen we ons af, zou in dit geval geen risico bestaan van represaille maatregelen tegen b.v. mijn ouders, die nog in Amsterdam woonden?

Het was Joop, die toen citeerde uit het Nieuwe Testament: (Math. 10-39):

"Wie vader of moeder meer liefheeft dan mij, is mijns niet waardig, en wie zoon of dochter meer liefheeft dan mij, is mijns niet waardig". Het was op deze en dergelijke wijze, dat we die avond begonnen te beseffen, dat Joop met één streek het hele "werk" op een ander peil had gezet, dat hij de leiding genomen had, en dat waar het tot zoverre twijfelachtig was of het te verwezenlijken was, nu, hoe dan ook, doorgezet zou worden - dat er geen terug meer was. "De teerling was geworpen".

Joop was een man met een warme liefde voor het leven en vooral voor zijn medemens. Hij hield van zijn gezin en wilde leven. En toch, vanaf het moment dat hij de weg van het ondergrondse werk ingeslagen was, wist hij wat hem te wachten stond.

Het was zijn diep besef voor wat de gevaren waren - ook voor hemzelf en zijn familie - het was mede dit besef, dat hem zo een grote invloed gaf, ook op zijn niet-Joodse medewerkers, die met hem dezelfde weg gingen, uit vrije wil. Hij had zich deze weg gekozen - ja, hij wilde hem gaan van ganser harte.

In een van zijn laatste brieven uit de gevangenis, schrijft hij, dat hij zo graag weer vrij zou willen zijn, teneinde weer aan het "werk" te kunnen deelnemen.

En in zijn laatste groet aan zijn vrienden buiten de gevangenis doorklinkt het geluk, dat hij in het illegale werk gevonden had:....."en als we elkaar nooit weerzien, laat dan het werk, dat we samen mochten doen, jullie je leven lang als een heilige steun bijblijven."

Het symbool dat Joop weleens aanhaalde en dat we door hem leerden begrijpen, was dat van het Kruis, dat gedragen wordt, van de mens, die een weg gaat en die weet, dat het ditmaal geen alledaagse weg is, maar een weg, die hij volgen gaat tot het einde.

(Zeer tot onze spijt is tot dusverre het gedicht "Het Kruis staat op de Berg", dat Joop in de gevangenis in Rotterdam geschreven heeft, niet teruggevonden.)

Een ander motief, dat wij ons herinneren, is het Psalm-vers (Psalm 91).

"Die in de schuilplaats der Allerhoogste gezeten is, die zal overnachten in de Schaduw des Almachtigen", dat hij aanhaalt in een van zijn brieven uit de gevangenis - en hij gaat verder..... "zo een breed, echt oosters woord...."

Het was natuurlijk niet zo, dat we gedurende die anderhalf jaar van illegaal werk veel tijd hadden om over algemene dingen te praten, het waren toch anderhalf jaar vol van de zorg voor alle mogelijke technische details. Maar ik herinner me b.v. hoe Joop een keer aan het einde van een gesprek zei (als een retorische vraag) "maar jij gelooft toch ook in de eenheid van al het bestaande."

Zijn diepe genegenheid voor al het bestaande en in het bijzonder voor de mens, was te sterker naarmate hij in de mens, de warme, voelende, lijdende mens onderkende, de mens, die reageerde en hem tegemoet kwam. Misschien moeten we in zijn vermogen tot zelf-identificatie met zijn medemens een van de bronnen voor zijn ongelooflijke vitaliteit zoeken:

Op een van onze wekelijkse vergaderingen in het najaar 1942, vertelde hij - niet geheel zonder trots - dat hij gedurende de afgelopen week gemiddeld niet meer dan twee uur per nacht geslapen had.

Het was omstreeks die tijd - wat later - dat het ons voorkwam, dat hij volkomen overbelast was. De lessen op school duurden - zoals gebruikelijk in Holland - tot een uur of 4 - 5 in de middag. Nadien ontving hij ouders en leraren. Eerst daarna ging hij naar huis, naar

zijn vrouw en de kleine kinderen. Thuis wachtte hem meestal heel wat dringende, "brand-boodschappen" over alle mogelijke onderduikadressen of andere illegaliteit-aangelegenheden, die zeer dringend waren: deze en gene, die niet langer op zijn adres kon blijven en die dringend overgebracht moest worden, of vermoedde, dat de burens hier of daar iets in de gaten begonnen te krijgen enz. enz.

Meestal nadat hij maar even thuis was geweest, begaf hij zich op weg, en als hij al rustte, dan was het in de trein en soms de rest van de nacht in een wachtkamer van het een of andere station. Des anderen daags stond hij weer vol frisse energie voor de klas.

Het was omstreeks deze tijd, dat wij de indruk kregen, dat het om verschillende redenen beter zou zijn, dat Joop zijn werk aan de school op zou geven; zo was het niet vol te houden. De leiding van Joop was te essentieel voor ons en als het onderhouden van de ondergedoken groep al zoveel kostte, dan konden we Joops gezin hier ook wel bijnemen als het moest. En het zou niet te moeilijk zijn om officieel een andere baan voor hem te vinden. We besloten althans om dit eens met hem te bespreken.

Ik begaf me hiertoe naar Rotterdam en ik herinner me, dat ik om een uur of half vijf op Joops school arriveerde. Hij was in zijn spreekkamer en ontving ouders.

Toen hij iemand uitliet, merkte hij me op en vroeg me te willen wachten.

Ik had bij zulke "legale" ontmoetingen met Joop altijd een huiverig gevoel. Hoe kon het in Godsnaam mogelijk zijn, dat van al die vele gewone niet-illegale mensen niemand in de gaten had, hoe hij - Joop - tot over zijn oren in het illegale werk stak. Joop daarentegen leek volkomen ongevoelig voor dit risico en

behandelde het ene naast het andere alsof dit de gewoonste zaak van de wereld was. Hij liet me dus wachten. Eindelijk kwam ik aan de beurt.. Zonder te vragen waarvoor ik kwam - het kon tenslotte iets heel dringends zijn - begon hij me opgetogen werkstukken van een bepaalde klas te laten zien met wie hij fabrieken in de buurt van Rotterdam had bezocht. En hij raakte erover in vervoering en liet me enthousiast weer andere schriften zien en tenslotte, toen we alleen in de kamer gebleven waren, zei hij: "het werk op school gaat zo prachtig nu, ik kan nu weer iets met de kinderen beginnen. Voordat ik met "het werk" begon, was ik op een dood spoor...."

En zo kwam het, dat ik het eigenlijke onderwerp waarvoor ik gekomen was niet eens aanroerde.

Ondanks al zijn afkeer van nationalisme was Joop iemand die sterk verworteld was in de Hollandse nationale traditie. Een traditie, die zo sterk verworteld is in het gebeuren, dat aan de oorsprong van de Nederlandse zelfstandigheid staat, nl. de opstand tegen de Spaanse verdrukking en tegen de begeleidende Katholieke Inquisitie, nu meer dan drie eeuwen geleden.

Een van de typische trekken is, hoe sinds die dagen, men zich in sommige Protestantse kringen identificeerde met de kinderen Israels uit het Oude Testament, die ook verdrukt werden - in Egypte - en die ook door Gods hand naar de vrijheid en naar Zijn dienst uitgevoerd werden.

Dit intieme medeleven met de Bijbelse historie is iets, wat sinds toen verder leefde en uit sommige brieven van Joop zien we hoe sterk dit ook bloeide in Joops ouderlijk huis. De bevrijdingsoorlog van het Nederlandse Volk (80-jarige oorlog) was langdurig en bitter,

vol tegenslagen en nederlagen.

Het was de geest van die lange jaren van strijd, die in vele opzichten zijn stempel drukte op het Nederlandse geestesleven, dat juist toen tot bloei kwam.

Het was in één van de eerste dagen van ons illegale werk, toen het leek, dat het allemaal boven onze macht ging, dat het te gevaarlijk en tot mislukking gedoemd was - dat Joop bij een van zijn bezoeken aan Loosdrecht een strookje papier uit zijn zak haalde, waarop een spreuk geschreven was in zijn mooie handschrift. Het was een lijfspreuk van Willem van Oranje: "Il ne faut pas espérer pour entreprendre, ni réussir pour persévérer". Hoe toepasselijk was die spreuk in onze situatie toen.

Een van zijn meest geliefde figuren was "De Vos Reinaerde", zoals deze verschijnt in het volksverhaal uit de late Middeleeuwen (nog voor het ontstaan van de Nederlandse Staat). Deze vos is een uitgeslapen deugniet, die zich met zijn streken uit iedere situatie weet te redden en die zijn achtervolgers en verdrukkers (de adellijken) voor spot laat staan. Joop had een speciale soepelheid en was bovendien zeer besluitvaardig - en mede hierin voelde hij zich intuïtief tot sommige volksmensen aangetrokken.

Zijn verslag van zijn eerste tocht over de Belgische grens naar Antwerpen (in het najaar '42) was kostelijk. In de trein had hij al de smokkelaars in de gaten en nam goed waar, hoe zij zich gedroegen. Met één van hen, een zekere Lelièvre (het haasje) - een kroegbaas uit Antwerpen - bond hij bijzondere betrekkingen aan. Deze ontmoeting zou echter voor hen beiden noodlottig blijken te zijn.

De smokkelaar Lelièvre nam op zich om twee van onze mensen naar de Spaanse grens te bren-

gen en werd in Z. Frankrijk gepakt - en is niet meer teruggekomen. Joop gebruikte naderhand het persoonsbewijs van Lelievre, en toen hij (Joop) ten slotte gepakt werd, bracht hem dit van de regen in de drup, want het bleek, dat de werkelijke Lelievre van moord op een Duitser en van tal van andere misdaden beschuldigd werd.

Tot 1942 hadden de leidinggevende Chalutsiem in Holland nog geen duidelijk besluit genomen ten aanzien van onderduiken of illegaliteit in het algemeen.

De administratie van de Hachsbara was in handen van verschillende commissies in het kader van de Joodse Raad. De actieve leden van deze commissies waren veelal goede Zionisten, die de Chalutsiem als een zeer positief element beschouwden.

Naderhand, toen de transporten begonnen, stelden zij alles in het werk ten bate van de Chalutsiem om hen zo lang mogelijk in Holland vast te houden.

Binnen de Hechalutz was het onderduiken het onderwerp van heftige discussies. Men wist op zich zelf, dat er smokkelwegen bestonden naar het neutrale buitenland. Doch dit was iets wat hoogstens voor een heel enkele mogelijk was, en dan nog alleen voor kapitaalkrachtigen.

De krachten van de madriechiem bleven hoofdzakelijk erop gericht om de geestelijke weerstand van de chaweriem in stand te houden, in het aangezicht van de beproevingen die ze te wachten stonden. Men verzette zich in het algemeen tegen individuele pogingen tot ontvluchting - vooral omdat men de demoraliserende invloed op de achterblijvende chewra (gemeenschap) dachtte.

Het was in juli 1942 - nog voordat Joop bij ons kwam - dat wij onze eerste illegale actie

trachtten te organiseren, nl. het onttrekken van chaweriem aan deportatie op collectieve schaal. Aanvankelijk leek het ons echter of hier niet veel van zou gelukken.

Eerst toen Joop zich bij ons voegde, kwam hierin verandering. Joop, die met zich medebracht zijn grote organisatorische bekwaamheden en zomede zijn absolute negatie van iedere oplossing, die in de lijn lag van de mogelijkheden, die binnen het kader van de Joodse Raad geboden werden. In dit laatste droeg niet weinig bij tot de consolidatie van onze richting in dit opzicht.

Hiermede was de onderduik meer dan alleen maar een poging tot redden - het werd een doel op zichzelf, een weg, waarop voor eigen waardigheid gestreden kon worden, een in opstand komen tegen de verdrukker.

Joops houding vond diepe weerklank bij de Chalutsiem, en al spoedig ontstonden sterke wederzijdse banden - banden, die bestendig bleken tot het einde.

Aanvankelijk toonde Joop een zekere reserve ten aanzien van het Zionisme, waarin hij het gevaar van een nieuw nationalisme zag. Het was echter onze pioniersgeest (Chalutsioeth), die bij hem tenslotte de twijfel overwon en hem zelfs enthousiast maakte voor de idee om een nieuwe rechtvaardige samenleving op te bouwen. Joops laatste jaren waren een voortzetting van zijn strijd in de voorafgaande tijd. In de twintiger en dertiger jaren kwam hij steeds feller in verzet tegen het opkomende fascisme. Zijn illegale werk was hierop een consequent vervolg.

Zijn scherpe gevoeligheid voor de valsheid en de vijandigheid tegenover het leven, die in de aard van het fascisme lagen, maakten, dat hij geheel gericht was op de uiteindelijke krachtmeting.

En toen die tenslotte kwam, ging hij hem met open ogen tegemoet.

© Yad Vashem

Ó, hoe wou ik dat ik onder de Joden nu een echte vriend vond, een die me niet naar mijn arisch hoekje terugwees...

Mirjam Pinkhof

Joop werd in 1899 in Zutphen geboren uit een zeer vroom gezin, een bepaalde Protestantse secte, die de consequentie aanvaardde van de vrome plichten in het dagelijkse leven. Deze strenge vrome opvoeding eiste van de volgelingen te leven naar de opvatting; geen verschil te maken tussen theorie en praktijk.

Ondanks deze vroomheid kregen de kinderen toch een brede, algemene ontwikkeling. Alhoewel ze beperkt waren met sport en uitgaan op zondag: als andere kinderen erop uittrokken of deelnamen aan wedstrijden of andere sport, moesten de kinderen Westerweel thuis blijven en zich in de Bijbel verdiepen of naar de kerk gaan.

De jongen Joop aanvaardde deze puriteinse opvoeding tot geloof zonder compromissen.

Daarentegen werd tevens bij hem de opstandigheid geboren tegen dit gevangen zitten op zondag bij zijn familie en het verstoten zijn van uitgaan en sport.

De speciale gevoeligheid van Joop tegen het immorele van dwang en ontzegging van rechten, zijn opkomen in iedere strijd voor de gelijke rechten op vrijheid van alle mensen, deze vinden hun oorsprong in zijn jeugd, in zijn ouderlijk huis, zij zijn het, die hem voorgingen op zijn heroïsche weg, die hij gegaan is tot aan het einde.

In de jaren, die aan de eerste wereldoorlog voorafgingen, waren er vele socialistische bewegingen en vele waren de mensen, die de één of andere aanhingen.

Ook Joop, de jongen, werd aangetrokken tot het verhevene in het socialisme en meer speciaal door de meer morele-geestelijke stromingen daarin.

De hoofdmotieven in zijn socialisme waren de on-